

Владимир С. Ђаковић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Докторске студије из филологије
<http://orcid.org/0009-0004-5114-3519>

ПРЕВОЂЕЊЕ ЈЕЗИЧКОГ КОДА У РОМАНУ ХАРПЕР ЛИ УБИТИ ПТИЦУ РУГАЛИЦУ²

Рад има за циљ истраживање процеса превођења језичких варијација у роману Харпер Ли *Убити птицу ругалицу*. Проучавајући дијалекат Америчког југа који се јавља у роману, као и стилско-експресивне одлике говора ликова, сагледали смо изазове са којима се преводилац суочавао приликом превођења и описали различите преводилачке стратегије које је користио. Анализу смо спровели ослањајући се на темељно проучавање цитата из оригиналне верзије, где смо се фокусирали на важне аспекте употребе дијалекатског језика. Затим смо на основу преведених верзија тих цитата сагледали начин на који је преводилац приступио преводу и идентификовали претходно описане преводилачке стратегије. Закључили смо да је преводилац користио разноврсне стратегије, као што су културна еквиваленција, парафраза, куплет и друге. Као најфреквентнији модели, показали су се културна еквиваленција и фонетски дијалектизми. Културна еквиваленција је била неопходна због бројних културно специфичних елемената у роману, који захтевају преношење значења и контекста на начин који је разумљив српским читаоцима. Употреба фонетских дијалектизама, која је умногоме присутна и у изворној верзији, омогућила је очување аутентичности говора ликова.

Кључне речи: превођење језичког кода, дијалекат Америчког југа, стилско-експресивне одлике, *Убити птицу ругалицу*, преводилачки изазови, преводилачке стратегије, културна еквиваленција, фонетски дијалектизми

1. Уводна разматрања

Роман Харпер Ли *Убити птицу ругалицу* представља не само студију друштвених и моралних проблема Америчког југа двадесетог века, већ и књижевно дело које показује богатство дијалекта истоименог говорног подручја. Самим тим, овај роман пружа плодно тло за истраживање како књижевне вредности, тако и сложености превођења. Дијалекат присутан у делу оплеменењу је карактеризацију ликова, али и указује на присутне друштвене и културне контексте.

Кроз овај рад намеравамо истражити изазове који се јављају приликом превођења дијалекта присутног у роману на српски језик, као и других стилско-експресивних одлика говора ликова. Анализа ће се ослањати на упоређивање одломака изворне верзије романа, писане на енглеском језику, са њиховим еквивалентима на српском језику. Конкретно, оригинална верзија романа биће упоређена са преведеном верзијом, *Убити птицу ругалицу* у преводу Марка Младеновића (2015). Треба напоменути да ћемо се у овој анализи бавити испитивањем кода присутног у роману, који је обликован изразитом језичком раслојеношћу. Језички код овог романа јесте продукт фузије дијалекта, социолекта и етнолекта.

¹ vladimir.djakovic@filum.kg.ac.rs

² Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години број 451-03-66/2024-03/ 200198).

Посебну пажњу ћемо посветити идентификацији преводилачких стратегија које су примењене како би се пренеле језичке варијације са изворног на циљни језик. Као основу за класификацију преводилачких стратегија користићемо приступ који је развио Питер Њумарк у свом делу *Уџбеник из превођења* из 1988. године. Ова класификација је одабрана због свог свеобухватног приступа превођењу и детаљне анализе различитих преводилачких стратегија које преводиоци могу применити. Њумарков приступ пружа систематичан оквир за разумевање различитих начина на које се може преводити дијалекат, укључујући стратегије као што су натурализација, културни еквивалент, описни еквивалент, транспозиција и друге. Кроз примену овог оквира, омогућиће се дубље разумевање преводилачких одлука које су донете приликом превођења овог романа, као и њихов утицај на коначни резултат превођења. Овај приступ такође омогућава поређење преводилачких стратегија које су коришћене у различитим деловима романа, што ће додатно осветлити варијације у преводилачким приступима и контекстуалне факторе који су утицали на одлуке преводиоца.

Циљеви рада су вишеструки и усмерени ка бољем разумевању процеса превођења језичких варијација у роману. Првенствено истражујемо које су то конкретне преводилачке стратегије примењене у превођењу језичких кодова, као што су социолекти, идиоматски изрази, визуелни дијалекти и слично, анализирајући како преводилац приступа преношењу ових облика на циљни језик. Паралелно са анализом преводилачких стратегија, истражујемо и степен успешности превода на српски језик. Циљ је проценити у којој је мери преводилац успео да очува аутентичност стилско-експресивних карактеристика ликова, као и да на циљни језик пренесе суптилне нијансе језика и културе присутне у изворном тексту. То обухвата и његову ефикасност у преношењу атмосфере, тоналитета и емотивних елемената успостављених употребом језичких кодова у изворном тексту. Кроз примену класификације преводилачких стратегија Питера Њумарка, успоставићемо систематичан приступ анализи преводилачких одлука и њиховог утицаја на квалитет преноса језичких кодова. На крају, тежимо доприносу теоријском разумевању процеса превођења језичких варијација, пружајући увид у комплексност и изазове овог процеса, као и предлог смерница за побољшање квалитета превода текстова богатих језичким и културним обележјима.

2. Теоријски оквир

Лешек Березовски (1997: 20) наводи како инхерентне потешкоће превођења нису кривица одређеног метода или преводиоца, већ су пример ентропије која је присутна у сваком коришћењу семиотичких система. Изазови превођења дијалекта произлазе из неколико фактора, укључујући временску дистанцу између стварања текста и његове обраде, разлике у употреби идиолектичког језика, као и разлике у друштвеној позадини, ставовима и стилу. Стога ови изазови ометају комуникацију на свим нивоима и не могу се потпуно избећи упркос напорима да се ублаже. Због тога преводиоци дијалеката морају бити вешти у препознавању и разумевању нијанси језичке употребе у различитим друштвеним контекстима, као и начина на које језик еволуира током времена. Таквим приступом, преводилац може произвести исправан превод, преносећи жељено значење оригиналног текста.

Бејзил Хатим и Ијан Мејсон (1990: 40–41) пишу о сложености и изазовима превођења дијалеката. Како напомињу, језичке варијације одговарају географ-

ским разликама, што доводи до различитих дијалеката. Међутим, границе између регионалних варијетета често нису постављене на основу језика, већ на основу политичких или културолошких чинилаца. Стога, важно је да преводиоци и тумачи буду свесни идеолошких и политичких импликација различитих дијалеката. Једна од најпрепознатљивијих карактеристика географске варијације је акценат, што може бити извор проблема у превођењу. Хатим и Мејсон описују контроверзу у Шкотској око коришћења шкотских акцената како би се представио говор руских сељака у телевизијској драматизацији стране представе. То је довело до ненамерног закључка да се шкотски акценат може повезати са ниским друштвеним статусом. Овај пример истиче потребу да преводиоци буду свесни друштвених импликација својих одлука. Такође напомињу да се преводиоци сучавају са значајним изазовом када је реч о превођењу одређеног дијалекта из изворног текста, јер се поставља питање који дијалекат из циљног језика употребити. Наиме, превођење дијалекта из изворног текста стандардним обликом циљног језика носи ризик од губитка посебног ефекта садржаног у изворном тексту, док превођење дијалекта одређеним дијалектом циљног језика носи ризик од стварања нежељених ефеката. Преводиоци морају пажљиво размотрити импликације својих избора када је реч о превођењу дијалекта. Из тог разлога, од пресудног значаја је да преводиоци буду свесни акцената и лексичко-граматичких карактеристика различитих дијалеката.

Изазови превођења дијалекта, као и улога преводиоца представљени су и у *Уџбенику за преводиоце* Питера Њумарка (1988: 195). Њумарк истиче да се посао преводиоца дијалекта може поделити у две главне категорије: метајезичку и фиктивну. Уколико се дијалекат појави у својству метајезика, преводилац треба пренети дијалекат у немаркирани језик. Међутим, када дијалекат наступа у фикцији или драми, потребан је другачији приступ. У таквим случајевима, улога преводиоца је да одреди функције дијалекта, које обично спадају у три категорије: приказивање употребе сленга, наглашавање друштвеног класног контраста или указивање на локалне културолошке карактеристике. Аутор такође сугерише да преводилац не би требало да преводи изворни дијалекат одређеним дијалектом циљног језика, осим ако није потпуно упознат са оба дијалекта. Улоге дијалекта, које је Њумарк издвојио, могу се препознати и у одломцима које смо анализирали. У изабраном корпусу романа *Убити птицу ругалицу* дијалекат не служи само као језичко средство, већ игра кључну улогу у карактеризацији ликовва и наглашавању њиховог друштвеног положаја и културне припадности. Ово има директан утицај на избор преводилачке стратегије, где преводилац мора пажљиво бирати између очувања језичке аутентичности и адаптације ради боље разумљивости у циљном језику.

Од домаћих аутора који су проучавали питање превођења можемо издвојити неколико њих. Ненад Вуковић (2019: 469) истиче важност разумевања односа између оригинала и превода, наглашавајући да преводилац нема непосредан контакт са самом стварношћу, већ са мишљењима и концептима о тој стварности, који су изражени кроз језичку форму. Уз то, обавеза преводиоца је да обавести читаоца о тој стварности са истом одговорношћу као и аутор оригинала. Овим ставом наглашава се комплексност процеса превођења, где се оригинални текст преобликује кроз низ језичких форми, што резултира низом различитих преводних решења.

Марија Ђинђић и Јелена Петровић (2013: 415) наводе да се језик обликује кроз различите друштвене, историјске, геополитичке и културолошке околности.

сти. Према њима, испитивање начина на који се језик семиотички развија, као и разматрање основних концепата као што су значење матерњег и страног језика, представља неопходно поље истраживања у савременој интердисциплинарној науци о језику. Ауторке истичу да се традиционалне категорије матерњег и страног језика морају прилагодити новим условима у којима живимо, што захтева и нове методе проучавања експресивних речи, укључујући и оне које су опцене или погрдне. Овај приступ указује на потребу за савременим преиспитивањем и прилагођавањем постојећих теоријских оквира у области лингвистике.

Тиана Тошић Лојаница (2020: 239) пише о визуелном или графичком дијалекту (*eye dialect*) као једном од поступака у књижевности који може утицати на став читаоца. Она истиче да се књижевноуметнички стил одликује високим степеном експресивности, који се може посматрати са два аспекта: са становишта аутора и његовог односа према пренесеној информацији, као и са становишта утицаја на читаоца кроз изазивање одређених ефеката и емоционалних реакција. Један од начина на који се формира став читаоца јесте коришћење графичког дијалекта, који укључује намерно одступање од стандардног правописа ради дочаравања разговорног стила или дијалекта неког лика. Овакав приступ, често присутан у англофаној књижевности, представља посебан изазов за преводиоце јер захтева проналажење начина да се задржи ефекат оригиналног текста у циљном језику. У контексту нашег рада, управо је визуелни дијалекат једно од кључних средстава за исказивање карактеристичног говора и културних нијанси ликова, те представља посебан изазов у процесу превођења.

Невенка Кошутић Брозовић (1972) указује на то да се у југословенској научној и стручној јавности недовољно расправљало о теоријским аспектима превођења, иако је сама преводилачка делатност била веома активна и у сталном порасту. Иако се од тада стање могло променити, њена опсервација истиче важност развоја теоријских дискусија о превођењу у нашем региону.

3. Анализа

Као што смо поменули, анализа се заснива на поређењу одломака из романа и њихових превода. Примери који су одабрани за анализу нису насумични, већ су пажљиво изабрани на основу језичких варијација које садрже. Одломци у којима су приказани говори ликова као што су Калпурнија, Боб и Мејела Јуел и други изабрани су јер представљају најизразитије примере дијалекатске обојености, социолеката и етнолеката у роману. Њихов говор рефлектује не само географске, већ и социјалне и културне специфичности које су кључне за разумевање карактеризације ликова и њиховог друштвеног положаја. Одабрани одломци организовани су према друштвеном статусу говорника у роману. Ипак, важно је напоменути да се анализа не фокусира посебно на друштвени статус, већ на језичке варијације. Дакле, рад није имао за циљ тоталну ексерпцију примера, већ само оних који су добри показатељи поменутих језичких појава.

Најпре ћемо испитати начин на који је Калпурнијин језик приказан у преведеној верзији романа. Калпурнија показује изузетну способност преласка са стандардног енглеског језика на дијалекат, који одражава њено афроамеричко порекло, и обрнуто. Улога преводиоца је кључна у задржавању ове језичке динамике, истовремено осигуравајући разумевање за читаоце. Калпурнија језик прилагођава свом аудиторијуму, прелазећи на нормирани енглески када комуницира с белцима, док унутар своје заједнице користи посебан језички код.

(1) "Hush your mouth! Don't matter who they are, anybody sets foot in this house's yo' comp'ny, and don't you let me catch you remarkin' on their ways like you was so high and mighty! Yo' folks might be better'n the Cunninghams but it don't count for nothin' the way you're disgracin' 'em—if you can't act fit to eat at the table you can just set here and eat in the kitchen" (Ли 1999: 13).

„Začepi gubicu! Nije važno ko je; gost ti je svak' ko kroči u ovu kuću, i da te nisam više čula ni da si pisnula o neč'jem ponašanju ko da s' najbolja na svet! Možda s' tvoji i bolji od Kaningamovi', al' to nič ne вреди kako i' sramotiš – ako ne umeš da s' pristojno vladaš za stolom, moš lepo da sediš ovde i jedeš u kuhinji" (Ли 2015: 38).

Превод одломка (1) одликује напор преводиоца да препозна емоционални утицај и дијалекатске елементе присутне у Калпурнијном језику, истовремено преносећи намеравамо значење на српски језик. Преводилац преноси емоционални тон и фрустрацију Калпурније према Скаут превodeћи *hush your mouth* као *зачеџи љубицу*, чиме испољава директност и одлучност из оригиналног цитата. Осим тога, ово је колоквијални израз, често коришћен у неформалном говору, и као такав чини се прикладним еквивалентом оригиналном изразу. Такође, Калпурнијин емоционални тон, заједно с њеним дијалекатским говором, очувани су у реченици *da tse nizam više čula ni da si pisnula* као преводном еквиваленту реченице *don't you let me catch you remarkin'*. Карактеристично је решење за које се у овом случају преводилац одлучује. Глагол *remarkin'* преведен је српским жаргонизмом *писнути*. Како у овој жаргонској лексеми није могуће пресликати редукцију из оригинала, преводилац то чини у суседној синтагми *o neč'jem понашању*. Преводилац успешно преноси Калпурнијину фрустрацију према Скаут и њену жељу да се Скаут суздржи од даљег коментарисања дате ситуације. Примећујемо да се преводилац водио стратегијом која се подудара са Њумарковом *културном еквиваленцијом*, која подразумева проналажење израза у култури циљног језика који имају слично значење као израз у изворном језику.

(2) "But one of you's always in callin' distance. I wonder how much of the day I spend just callin' after you. Well...it's enough time to make a pan of cracklin' bread, I reckon. You run along now and let me get supper on the table" (Ли 1999: 15).

„Ali uvek je jedno od vas toliko blizu da me čuje kada dozivam. Pitam se koliko li vremena u jednom danu potrošim samo vas dozivajući. Pa dobro...kontam da sam imala dovoljno vremena da ispečem tepsiju hleba sa čvarcima. Idi sad i pusti me da iznesem večeru na sto" (Ли 2015: 43).

Калпурнијин језик у пасусу (2) садржи комбинацију нестандартних одлика језика и елемената ближих стандардном језику. Већина пасуса преведена је стандардним српским језиком, приликом чега је преводилац користио стандардне граматичке структуре и стандардну лексику. Посебну пажњу треба обратити на израз *reckon*, који преводилац преводи жаргонским изразом *контиам*. Израз *контиам* задржава колоквијални призвук остварен употребом израза *reckon*, што бисмо могли окарактерисати као још један пример употребе стратегије културне еквиваленције. Ипак, поставља се питање адекватности у преношењу изворног значења овог израза. У времену када је роман писан, *reckon* је био широко распрострањен у регионалном језику Америчког југа, али данас има архаични призвук. Израз *контиам*, који је у савременом српском језику ближи жаргону млађих генерација, можда не задржава исту културну тежину. Ипак, избор овог жаргонизма у преводу одражава намеру преводиоца да одржи колоквијалну природу говора Калпурније, али би се могло разматрати да ли би другачији превод боље пренео дух изворног текста.

Приликом анализе превода Калпурнијиних исказа, приметили смо да преводилац у више наврата употребљава фонетске дијалектизме. Обратимо пажњу на пример (3), где су употребљени облици *њи* и *и* уместо стандардних *њих* и *их*:

(3) "It's not necessary to tell all you know. It's not ladylike—in the second place, folks don't like to have somebody around knowin' more than they do. It aggravates 'em. You're not gonna change any of them by talkin' right, they've got to want to learn themselves, and when they don't want to learn there's nothing you can do but keep your mouth shut or talk their language" (Ли 1999: 67).

„Nije neophodno govoriti sve što znaš. To ne priliči jednoj dami – kao drugo, ljudi ne vole da budu u blizini nekoga ko zna više od nji'. To i' razdražuje. Nikoga od njih nećeš promeniti tako što ćeš govoriti kako treba; moraju sami da požele da nauče, a kada ne žele da uče, ne možeš ništa drugo osim da držiš jezik za zubima ili govoriš njihovim jezikom" (Ли 2015: 168).

Фонетски дијалектизми забележени су и у већем броју реплика Боба Јуела. Тако у примеру (4) можемо увидети употребу облика *дваес'*, *враћо*, *сџиџо* и *кô* уместо стандардних *двадесет*, *враћао*, *сџиџао* и *као*:

(4) "Well, the night of November twenty-one I was comin' in from the woods with a load o'kindlin' and just as I got to the fence I heard Mayella screamin' like a stuck hog inside the house" (Ли 1999: 91).

„Pa, dvaes' prvog novembra uveče vraćo sam se iz šume s tovar drva za potpalu i baš kad sam stigô do ograde čujem kako Mejela vrišti u kući kô preklana svinja" (Ли 2015: 228).

Употреба поменутих фонетских дијалектизама чини се корисним средством за постизање регионалног, неформалног тона конверзације. Пример (4) можемо искористити као илустрацију још неких појава. Бобов нестандардни говор и одсуство формалног образовања преводилац истиче употребом именице *шовар* у номинативу уместо у инструменталу. Такође, израз *like a stuck hog* преведен је употребом поређења *кô иреклана свиња*, где поново можемо приметити употребу преводилачке стратегије културне еквиваленције.

Језик који користе Боб и Мејела Јуел у роману одражава њихову друштвену позадину, која је обележена сиромаштвом и лимитираним образовањем. Њихов говор је испуњен граматичким грешкама, нестандардним вокабуларом и колоквијалним изразима који их означавају као припаднике нижег друштвеног слоја у Мејкому. Језик Боба Јуела обилује расистичким увредама и погрдним примедбама, показујући његове дубоко укоренење предрасуде.

(5) "Well, Mayella was raisin' this holy racket so I dropped m'load and run as fast as I could but I run into th' fence, but when I got distangled I run up to th' window and I seen that black nigger yonder ruttin' on my Mayella" (Ли 1999: 92).

„Mejela je dizala straobalnu galamu pa sam bacio tovar I potrčô što brže mogu, ali naleteo sam na ogradu, ali kada sam se iskobeljô, otrčô sam do prozora i vidô sam tog tamo crnog crnju na mojoj Mejeli kô uspaljenog jarca" (Ли 2015: 228).

Бобов погрдан језик и расистичке увреде, евидентни у примеру (5), откривају његове дубоко усађене предрасуде и расну пристрасност. Његова употреба живописног, пренаглашеног и погрдног језика приказана је у клаузама *Мејела је дизала страобалну галаму и видô сам шогô тамо црног црњу на mojoј Мејели кô успаљеног јарца*. Приликом превођења прве клаузе, употребљена је преводилачка стратегија културне еквиваленције, док бисмо стратегију употребљену за превођење друге клаузе могли дефинисати Њумарковом терминологијом као куплет парафразе и културне еквиваленције. *Ruttin'* је преведено стратегијом парафразе због потребе за вернијим дочаравањем семантичког садржаја оригинала. Овај

израз нема директног једночланог преводног еквивалента у датом контексту, стога је преводилац морао употребити дужу конструкцију у виду поредбеног појма како би пренео значење оригиналног израза. Поменуте клаузе садрже карактеристике нестандардног српског језика. На пример, употреба придева *сираобална* сугерише на дијалектални или регионални утицај у Бобовом говору, додајући осећај аутентичности језику лика. Потоња клауза осликава употребу живописног дијалекатског језика, додајући погрдан тон кроз употребу израза *црни црња*. Важно је напоменути да други преводилац, Јелена Стакић, употребљава израз *црна црнчуга*, што производи ефекат сличнији оном у оригиналном одломку (Ли 2010: 207). Израз *црна црнчуга* у већој мери задржава погрдну природу и увредљиве конотације Бобовог језика, остајући веран утиску који је аутор желео постићи. Док се у претходном преводу аутор наизглед определио за израз *црни црња* као мање експлицитан избор како би постигао равнотежу између тачности и културне осетљивости, превод Јелене Стакић задржава увредљивост и суровост Бобовог језика, те је и више у складу с оригиналним текстом. Употреба поредбеног појма *ко усјаљеног јарца* као превод клаузе *ruttin' on my Mayella* додатно испољава живописан и погрдан елемент Бобовог језика. Истиче интензитет ситуације, приказујући интеракцију Мејеле с црнцем на понижавајући начин. Одлука преводиоца да користи ово поређење у преведеној верзији одржава оригиналну конотацију израза *ruttin'* и општи погрдан тон изражен у цитату.

(6) “Well sir, I was on the porch and—and he came along and, you see, there was this old chiffarobe in the yard Papăd brought in to chop up for kindlin’—Papa told me to do it while he was off in the woods but I wadn’t feelin’ strong enough then, so he came by” (Ли 1999: 96).

„Pa, gospodine, bila sam na tremu i... i on je došao i, vidite, tu je bio jedan stari komodomar u dvorištu što je čača donô da s’ iscepa za potpalu... čača mi rekô da to uradim dok je on u šumi, ali ja tada nisam imala snage, pa je onda on naišao” (Ли 2015: 237).

Као у случају Боба Јуела, и језик Мејеле Јуел, илустрован примером (6), открива њен недостатак образовања и припадност нижој социоекономској класи. Употреба социолекта *I wadn’t* уместо *I wasn’t* и колоквијални изрази указују на нестандардну употребу језика, односно регионални дијалекат. Структура њених реченица често је неповезана и испрекидана, са понављањима и паузама, што такође сугерише на њену нервозу и несигурност док говори пред судом. Ове говорне карактеристике доприносе аутентичности лика и наглашавају Мејелин маргинализацију положај у друштву. Превод примера (6) на српски језик показује неколико значајних преводилачких одлука које успешно преносе карактеристике оригиналног текста. Преводилац користи већ поменуте фонетске дијалектизме и овога пута. Тако примећујемо употребу облика као што су *донô* и *рекô* уместо стандардних *донео* и *рекао*. Ови облици одражавају неформални тон и дијалекат присутан у оригиналном тексту. Поново примећујемо и употребу културне еквиваленције. Наиме, преводилац именицу *papa* преводи именицом *ћаћа*, која се користи у одређеним дијалекатским подручјима Србије, што представља још један начин на који се преноси Мејелин нестандардни језик. Треба напоменути да преводилац успешно преноси неповезаност и неодлучност у Мејелином говору коришћењем три тачке како би означио паузе у њеним исказима. Осим тога, интересантан је избор преводиоца да именицу *chiffarobe* преведе сложеницом *комодормар*, приликом чега је употребио стратегију калкирања, описану у Њумарковом *Уџбенику*. Калкирање представља дословно превођење уобичајених колокација, имена организација, делова сложеница и израза (Њумарк 1988: 84).

У овом случају, калкирање омогућава да се очува специфично значење оригиналне речи. *Chiffarobe* је комад намештаја који је комбинација комоде (*chiffonier*) и ормара (*wardrobe*). Коришћењем израза *комогормар*, премда он није део стандардног лексичког фонда српског језика, преводаца успева да пренесе ту комбиновану функцију намештаја, задржавајући прецизност оригиналног израза.

Слично случају Јуелових, језик Тома Робинсона рефлектује његов недостатак образовања. Међутим, Томов језик такође наглашава његов маргинализован друштвени положај. Као припадник афроамеричке мањине, Том је изложен системском расизму и дискриминацији, што додатно ограничава његов приступ образовним установама и друштвеном напретку. Самим тим, његов језик одражава ефекте ове друштвене маргинализације. Томов говор обележен је поједностављеном граматицом, дијалекатским варијацијама и нестандартном лексиком. Може се илустровати следећим примерима:

(7) "No suh, I works in his yard fall an' wintertime. I works pretty steady for him all year round, he's got a lot of pecan trees'n things" (Ли 1999: 101).

„Ne, gos'n, jesen i zimu radim u njegovom dvorištu. Radim za njega manje-više neprekidno celu godinu, ima mnogo pekana i čeg' sve ne" (Ли 2015: 250).

(8) "Mr. Finch, it was way last spring. I remember it because it was choppin' time and I had my hoe with me. I said I didn't have nothin' but this hoe, but she said she had a hatchet. She give me the hatchet and I broke up the chiffarobe. She said, 'I reckon I'll hafta give you a nickel, won't I?' an' I said, 'No ma'am, there ain't no charge.' Then I went home. Mr. Finch, that was way last spring, way over a year ago" (Ли 1999:102).

„Gospodine Finč, to je bilo još prošlo proleće. Sećam se zato što j' bilo vreme za seču a ja sa sobom imao motiku. Rekao sam da nemam ništ' sem te motike, al' ona kaže ima ona sekiru. Dala mi sekiru i ja joj izlomio komodormar. Kaže ona: „Kontam moraćem da ti dam petocentac, zar ne?“, a ja rekô: „Ne, gospoja, ne košta ništ'“ Onda sam otišao kući. Gospodine Finč, to je bilo još prošlo proleće, pre više od godinu dana" (Ли 2015: 251).

Језик који Том Робинсон користи у цитату (7) пружа увид у његов друштвени и образовни статус. Употреба израза *no suh* уместо формалнијег *no sir* језичка је последица социјалне раслојености говорника, односно карактеристика је говора афроамеричке заједнице тог времена. Његова употреба језика даље се огледа у клаузи *I works in his yard fall an' wintertime* где примећујемо изостанак предлога (нпр. *during*) и употребу израза *fall an' wintertime* уместо стандардног *fall and winter*. Неконгруентност између субјекта и предиката у истој клаузи додатно осликава Томову употребу нестандартног језика. Превођењем израза *no suh* као *не ѓос'н* преводац задржава карактеристичан језички стил лика и преноси његов неформални начин изражавања. Избор израза *gos'n* уместо *gospodine* доприноси неформалности и аутентичности превода. Чини се успешном и одлука преводиоца да преведе израз *'n things* као *и чеџ' све не*. Наиме, израз *'n things* имплицира низ различитих ствари без њиховог експлицитног навођења. Српски превод *и чеџ' све не* такође преноси идеју неодређеног низа ствари, чиме се верно преноси дух оригиналног текста. Поново можемо увидети да се преводац водио стратегијом културне еквиваленције приликом превођења наведеног одломка.

Томова употреба нестандартних израза у великој мери приметна је и у примеру (8), где најпре запажамо двоструку негацију у клаузама *I didn't have nothing* и *there ain't no charge*. Поред тога, нестандартна је и клауза *She give me the hatchet and I broke up the chiffarobe*, где је глагол *give* употребљен у презентском облику уместо у претериталном. Томов говор у овом примеру садржи и више фонетских дијалектизама, као што су *choppin'*, *nothin'* и *an'*, који заједно са употребом

hafta, што у енглеском језику представља пример визуелног дијалекта, доприносе нестандардној природи његовог језика. Фонетски дијалектизми присутни су и у преводу одломка, па тако примећујемо облике као што су *j'*, *нишџи* и *реко* уместо стандардних *је*, *нишџа* и рекао. Аутентичност Томовог језика изражена је и другим средствима у преведеном одломку. Најпре, преводилац употребљава синтагму *прошло пролеће* у номинативу уместо у генитиву. Потом примећујемо употребу крњег перфекта у клаузама *ја са собом имао моџику, дала ми секиру и ја јој изломио комодормар*. Преводац је поменуте клаузе могао превести дословно, употребљавајући перфекат, али се одлучио за његову крњу варијанту као стилски погодније средство. Ову преводачку стратегију проналазимо у Њумарковом *Уџбенику* (1988: 87) под називом транспозиција. Њумарк наводи да се транспозиција употребљава приликом модификовања одређених граматичких структура зарад постизања подобнијег стила.

Неопходно је осврнути се и на употребу и превод језика Скаут, Џема и Дила. Језик сваког од њих испуњен је нестандардним облицима који одражавају њихов узраст и ниво језичког развоја. Самим тим, њихови разговори су богати колоквијалним изразима и нестандардним граматичким структурама, које можемо приметити у следећем одломку:

(9) "I'm goin' around to the side of the house," said Jem. "We looked yesterday from across the street, and there's a shutter loose. Think maybe I can make it stick on the window sill, at least."

"Jem—"

"Now you're in it and you can't get out of it, you'll just stay in it, Miss Priss!"

"Okay, okay, but I don't wanta watch. Jem, somebody was—"

"Yes you will, you'll watch the back end of the lot and Dill's gonna watch the front of the house an' up the street, an' if anybody comes he'll ring the bell. That clear?"

"All right then. What'd you write him?"

Dill said, "We're askin' him real politely to come out sometimes, and tell us what he does in there—we said we wouldn't hurt him and we'd buy him an ice cream." "You all've gone crazy, he'll kill us!" (Ли 1999: 25).

„Zaobići ću kuću i prići joj sa strane”, rekao je Džem. „Gledali smo juče s druge strane ulice i ima jedan rasklimani kapak. Mislim da mogu da je stavim makar na prozorski ispušt.”

„Džeme...”

„Sad kada si u ovome i ne moš da se izvučeš, ima samo da ostaneš, gospođice čistunice!”

„Dobro, dobro, ali neću da gledam. Džeme, neko je...”

„Bome 'oćeš, ima da motriš na zadnji deo parcele, a Dil će motriti na pročelje kuće i ulicu, i ako iko naiđe, pozvoniće zvonom. Jasno?”

„U redu. Ša ste mu napisali?”

Dil reče: „Molimo ga baš učtivo da ponekad izađe i kaže nam šta radi tamo unutra – rekli smo da ga nećemo povrediti i da ćemo mu kupiti sladoled.”

„Skož ste pošandrcali, ubiće nas!” (Ли 2015: 66).

Језик деце у примеру (9) садржи одлике које смо проналазили и у претходно анализираним одломцима. Примећујемо фонетске дијалектизме као што су *goin'*, *an'* и *askin'* уместо стандардних облика *going*, *and* и *asking*. Уз то, употреба облика *wanta* уместо *want to* представља још један пример визуелног дијалекта, којим се преноси карактеристичан изговор присутан у говорном подручју ликова. Нестандардне граматичке структуре огледају се у Џемотој употреби клаузе *think maybe I can*, где је изостављен субјекат *I*, као и у Диловој употреби синтагме *real politely* уместо стандардног облика *really politely*. Употреба фонетских дијалектизама присутна је и у преведеној верзији одломка, те увиђамо облике *мо'ш*, *'оћеш* и *и'а* уместо стандардних *можеш*, *хоћеш* и *иш*. Осим тога, преводилац је, користе-

ћи стратегију културне еквиваленције, употребио дијалектизме као што су *боме* и *пошандрицали*. Џемова употреба израза *боме* и Скаутина употреба израза *пошандрицајти* одражава нестандартни и неформални стил изражавања деце у роману. Стога можемо рећи да је преводилац оправдано искористио поменуту стратегију.

4. Закључак

У овом раду испитали смо процес превођења дијалекта Америчкој југа у роману Харпер Ли *Убити птицу ругалицу* са циљем стицања увида у различите стратегије и приступе коришћене том приликом. Анализа је спроведена на пажљиво изабраним, релевантним одломцима из оригиналне верзије романа, које смо упоредили са њиховим преводним еквивалентима на српском језику, што нам је омогућило да истражимо како је преводилац приступио изазовима превођења дијалекта. Приметили смо да је преводилац користио различите стратегије, описане у *Уџбенику за преводиоце* Питера Њумарка, као што су културна еквиваленција, парафраза, куплет, транспозиција, калкирање и сл. Стратегија културне еквиваленције показала се најфреквентнијом, што је и могло бити очекивано с обзиром на то да се у роману налази мноштво културно специфичних елемената који захтевају преношење значења и контекста на начин који ће бити разумљив и прихватљив читаоцима на српском језику. Како је радња романа дубоко укорењена у специфичном временском и географском контексту Америчког југа, преводилац се морао ослањати на културне еквиваленте који би успоставили што ближе атмосферу, друштвене односе и културне елементе. Овај приступ омогућава да се очува аутентичност оригиналне верзије, истовремено обезбеђујући да превод буде доступан и близак српској читалачкој публици. Веома фреквентном показала се и употреба фонетских дијалектизама, што се може оправдати чињеницом да су фонетски дијалектизми у великој мери присутни и у оригиналној верзији. Њихова употреба представља још један преводиочев покушај да задржи аутентичност оригиналног текста.

Можемо закључити да је преводилац успешно одговорио на изазове превођења дијалекта у роману. Својим приступом успео је да пренесе не само значење, већ и атмосферу и културне нијансе које дијалекат носи са собом. Тако је омогућио читаоцима да осете приближан ниво блискости и разумевања ликова као у оригиналу. Укратко, преводилац је вешто балансирао између верности оригиналном тексту и прилагођавања циљној публици, што је резултирало преводом који задржава суштину и дух оригиналног дела.

Кроз проучавање дијалекта Америчког југа у роману, покушали смо пружити значајан увид у сложен процес превођења дијалеката. Истраживање је указало на изазове и могућности који се јављају том приликом, наглашавајући важност разумевања културног и друштвеног контекста из којег дијалекат потиче. Овај рад такође има за циљ доприношење будућим истраживањима у овој области. Постоји много аспеката које треба детаљније истражити, што може довести до унапређења приступа превођењу дијалеката у књижевности. Подробније истраживање превођења дијалеката омогућава боље разумевање међуодноса језика, културе и књижевности.

Извори

Ли 1999: Н. Lee, *To Kill a Mockingbird*, New York: Harper Collins.

Ли 2010: Х. Ли, *Убити птицу ругалицу*, Београд: Плато.

Ли 2015: Х. Ли, *Убити птицу ругалицу*, Београд: Лагуна.

Литература

Березовски 1997: L. Berezowski, *Dialect in translation*, Wrocław: Uniwersytetu Wrocławskiego.

Вуковић 2019: Н. Вуковић, *Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику*, у: С. Танасић (ред.), *Наш језик*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 465–471.

Ђинђић, Петровић 2013: М. Ђинђић, Ј. Петровић, *(Не)преводивост културе – појрдне речи и изрази*, у: Б. Мишић Илић, В. Лопичић (ред.), *Језик, књижевност, вредности: зборник радова. Језичка исцртаживања*, Ниш: Филозофски факултет, 405–417.

Кошутећ Брозовић 1972: Н. Кошутећ Брозовић, *О проблему превођења с дијалекта*, доступно на <https://hrcak.srce.hr/211204>.

Њумарк 1988: P. Newmark, *A Textbook of Translation*, New York: Prentice-Hall International.

Тошић Лојаница 2020: Т. Тошић Лојаница, *Експресивни и преводни потенцијал визуелног дијалекта*, у: М. Ковачевић, Ј. Петковић (ред.), *Српски језик, књижевност, уметност: зборник радова са XIV међународног научног скупља одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (25 – 27. X 2019)*. Књ. 1, *Експресивност у српском језику*, 239–251.

Хатим, Мејсон 1990: B. Hatim, I. Mason, *Discourse and the Translator*, London: Longman.

TRANSLATING LINGUISTIC CODE IN HARPER LEE'S *TO KILL A MOCKINGBIRD*

Summary

The aim of this paper is to explore the process of translating linguistic variations in Harper Lee's novel *To Kill a Mockingbird*. By studying the Southern American dialect present in the novel, as well as the stylistic and expressive features of the characters' speech, we analyzed the challenges the translator faced and described the various translation strategies employed. The analysis was based on a thorough examination of excerpts from the original version, focusing on important aspects of dialect use. By comparing these excerpts with their Serbian translations, we identified the translation strategies previously described. We concluded that the translator used a variety of strategies, such as cultural equivalence, paraphrasing, couplets, and others. The most frequently used strategies were cultural equivalence and phonetic adaptations. Cultural equivalence was necessary due to the many culturally specific elements in the novel, which required conveying meaning and context in a way that would be understandable to Serbian readers. The use of phonetic adaptations, which are also present in the original version, enabled the preservation of the authenticity of the characters' speech.

Keywords: linguistic code translation, Southern American dialect, stylistic-expressive features, *To Kill a Mockingbird*, translation challenges, translation strategies, cultural equivalence, phonetic adaptations

Vladimir S. Đaković